

Kulturní a vědecký transfer mezi českými zeměmi a Evropou na příkladu našich nejstarších krajinářských parků a jejich tvůrců

FILIP BINDER

Abstrakt | Abstract

Příspěvek pojednává o nejstarších krajinářských parcích vytvořených na konci 18. a na počátku 19. století v českých zemích a na jejich příkladu ukazuje zahraniční vlivy z oblasti kultury a přírodních věd, které hrály důležitou úlohu při jejich vzniku. Text se zaměřuje především na cestování jako prostředek pro zprostředkování módních trendů, resp. na literaturu, která měla stejnou funkci a rovněž byla možností pro seznámení se s idejemi teoretiků krajinotvorby. Studie též zmiňuje vliv dobové filozofie, krásné literatury a malířství, přičemž pojednává především o vlivu Velké Británie, Svaté říše římské a Francie na krajinářskou tvorbu českých zemí.

The article deals with the oldest landscape parks created at the end of the 18th and early 19th centuries in the Czech lands, and uses the example of foreign cultural and natural science influences that played an important role in their creation. The text focuses primarily on travel as a means of conveying fashionable trends, or on literature, which had the same function and also provided an opportunity to learn about the ideas of landscape theorists. The study deals mainly with the influence of Great Britain, the Holy Roman Empire and Germany on the landscape design in the Czech lands.

Klíčová slova | Keywords

krajinářské parky; krajinotvorba; botanika; dendrologie; kulturní transfer; vědecký transfer

landscape parks; landscaping; botany; dendrology; cultural transfer; scientific transfer

Krajinářské tvorbě 18. a 19. století vtiskly zcela nový ráz krajinářské parky, značně se lišící od zahrad předchozích ér, vytvářených podle přísného geometrického řádu. Vznik prvních projektů u nás, které můžeme přiřadit k novému trendu, spadá do posledních desetiletí 18. století. Počátky krajinářských parků v českých zemích však nelze studovat zcela odděleně a bez přihlídnutí k vývoji v dalších zemích Evropy, neboť právě zahraniční vlivy byly něčím, co se zcela zásadně promítlo do podoby plodů domácí krajinářské tvorby, a to obzvláště v závěrečných fázích raného novověku. Sledování zahraničních vlivů, majících dopad na charakter prvních parků v novém stylu je zajímavé i z toho důvodu že prozrazuje mnohé nejen o tom, které země ovlivňovaly tehdejší krajinotvorbu, nýbrž i to, které země zároveň určovaly kulturní trendy v širší rovině. Cílem tohoto textu je proto seznámit na příkladech nejstarších krajinářských parků v českých zemích s nejdůležitějšími záležitostmi, jež je možné vnímat jako vlivy zahraniční krajinotvorby a které se promítly i do krajinářské tvorby českých zemí. Vzhledem k tomu, že podoba krajinářských parků nebyla pouze odrazem kulturního pozadí doby, ale u jejich vzniku můžeme často pozorovat i další složku související s botanikou, dendrologií, případně dalšími vědami byl tento fakt částečně zohledněn i v názvu příspěvku. Text se zaměřuje především na dobu posledních desetiletí 18. století, případně samotný začátek 19. století a na parky, které vznikly právě v této době a jež budou nejprve stručně představeny níže, jelikož právě ty je možné považovat za nejstarší krajinářské parky u nás¹; zatímco pozdější období, kdy se tento koncept krajinářské tvorby stal naprosto běžným jevem, bylo ponecháno stranou – a to navzdory faktu, že i v něm bychom našli řadu zajímavých ukázek kulturního a vědeckého transferu mezi českými zeměmi a Evropou.² Tyto nejstarší parky také poskytují příkla-

1 Ačkoliv je termín „krajinářský park“ poměrně problematickým pojmem i z toho důvodu, že parky doby 18. století vypadaly zpravidla jinak než parky vytvořené v pozdější době, a přestože je často těžké určit, co je a není možné označit za krajinářský park, je v případě této studie pojem chápán především jako protiklad ke geometrickým zahradám, typickým pro dřívější dobu, a výsledek takové krajinotvorby, jejíž podstata byla dána buď osvícenskými, nebo (pre)romantickými idejemi. Z toho také vyplývá, že za krajinářské parky budou pro potřeby tohoto článku označovány i takové zahrady a parky, které lze chápat jako projevy jakéhosi přechodného stylu, naznačující nicméně estetický obrat směrem ke snaze o „napodobování“ volné přírody. Výraz „krajinářský park“ je zde chápán jako synonymum anglického pojmu „landscape garden“, který se taktéž užívá pro různé a značně odlišné fáze krajinářské tvorby 18. a 19. století.

2 Časové omezení vychází také z časového vymezení konference „Tři staletí v srdci Evropy“, na níž jsem představil stejnojmenný příspěvek. Tento článek zároveň vychází z výzkumu, jehož výsledky jsem publikoval částečně i v jiných textech, jejich námětem byly ale zahraniční vlivy pro krajinotvorbu v českých zemích zprostředkované skrze cestování. Viz zejména Filip BINDER, *Po stopách kultury, přírody i poznání. Zahraniční cesty české a rakouské šlechty mezi osvícenstvím a romantismem a jejich důsledky*, Praha 2020, dále pak idem, *Die Gärten des Fürsten Alois I. Joseph von Liechtenstein in Eisgrub und Feldsberg und der Einfluss des Reisens auf deren Gestaltung*, *Die Gartenkunst* 32, 2020, č. 1, s. 95–106. V této studii (ve srovnání s uvedenými texty) však detailněji rozebírám roli zahraničních vlivů zprostředkovaných i skrze literaturu a uvádím zároveň příklad několika dalším

dy zajímavých ukázek, které je možné považovat za reprezentativní s velkou výpovědní hodnotou o přejímání vlivů zahraniční kultury, případně vědy.

Zrod krajinářských parků

Sleduje-li badatel zabývající se krajinářskými parky ve střední Evropě zahraniční vlivy v pozadí těchto projektů, nemůže nezmínit skutečnost, že pozvolná revoluce v krajinářské tvorbě má své počátky rovněž za hranicemi českých zemí, a konkrétně pak ve Velké Británii první poloviny 18. století. Již tehdy se začaly v kruzích intelektuálů objevovat kritické hlasy považující úpravy krajiny, v jejichž důsledku vznikaly barokní, symetrické a geometricky laděné zahrady, za příliš radikální a ničící přirozenou krásu přírody, jež symbolizovala zároveň určitou formu svobody.³ Právě přirozenost byla něčím, co začalo být v souvislosti s krajinou považováno za malebné a pitoreskní a co bylo rovněž vyzdvihováno a opěvováno nejrůznějšími básníky, spisovateli a mysliteli. Svou roli sehrály i myšlenky osvícenství a některých osvícenců, jejichž tvorba se přírody dotýkala a kteří měli také nemalý podíl na tom, že se na vztah člověka k přírodě začalo pohlížet z jiného úhlu.

Názory teoretiků i praktiků krajinářské tvorby a ideje některých osvícenců se odrazily v tom, že začaly vznikat krajinářské parky, které měly ukazovat rozmanitost přírody – přírody nesvázané barokním řádem a přísnými propočty, přírody, v níž se střídaly roviny, svahy a údolí či louky a lesy. Tyto projekty měly rovněž za cíl přiblížit se alespoň částečně Arkádii či Elysiu, jež měly někdy zhmotňovat a které také měla v pozorovateli komponovaná krajina asociovat.⁴ Jako určitý paradox pak může být vnímán fakt, že i když měla krajina v parcích napodobovat přírodu v původním stavu, ani ona by bývala nevznikla bez přičinění člověka, často navíc bez zcela radikálních zásahů majících za úkol vytvořit co možná nejdíverzifikovanější krajinu. Pro zahrady a parky doby osvícenství byla typická i existence drobných staveb, které dotvářely kulisu. Jednalo se o antikizující stavby, korespondující s dobovou antikománií, nejrůznější projevy odrážející okouzlení světem Orientu, jakož i – a s postupem času pak velmi výrazně – o gotizující stavby a „středověké“ ruiny, symbolizující pozvolný nástup romantismu. Právě romantismus také přejal a pozměnil koncept krajinářských parků, jejichž zlatá doba přišla v 19. století.⁵

Některé z prvních parků ve Velké Británii vznikaly po zahraničních cestách aristokratů, zejména do Itálie, v níž byli cestovatelé uchvázeni tamější krajinou a objevovali krásy antic-

projektů, jimž jsem v předchozích pracích věnoval pouze minimální pozornost.

3 Viz například David WATKIN, *The English Vision. The Picturesque in Architecture, Landscape and Garden Design*, London 1982, s. 1.

4 Podrobněji ke krajinářským parkům a vizi Arkádie a Elysia například Andrea KLEIN, „Jede Kommunikation ist wie Kunst“ *Die Sprache des Gartens*, Würzburg 2003, zejména s. 101.

5 K tomuto tématu pak srov. Olga BAŠEOVÁ, *Krajinářský park romantismu*, in: Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice, ed. Marie Mžyková, Sychrov 1997, s. 257–260.

ké kultury.⁶ Obojí se pak snažili určitým způsobem „přénést“ do své vlasti, díky čemuž se v Anglii, jak vyplývá z předchozích odstavců, objevily první krajinářské parky vůbec. Mezi nejranější příklady patří Chiswick, situovaný dnes na předměstí Londýna a vytvořený ve spolupráci stavebníka Richarda Boyla, hraběte z Burlingtonu, a stavitele v podobě věhlasného zahradního architekta Williama Kenta. Není náhodou, že i vznik Chiswicku významným způsobem souvisí s Burlingtonovou výpravou do Itálie.⁷ Stejně věhlasné, nebo možná ještě věhlasnější byly zahrady ve Stowe v hrabství Buckinghamshire, vytvářené pro Richarda Templa, prvního vikomta Cobhama, Kew Gardens v Londýně, upravované na popud britské královské rodiny, případně Stourhead, Studley Royal Park a Painshill. Tyto projekty prosluly i v pevninské Evropě, díky čemuž se koncept vytváření krajinářských parků šířil rovněž do ní, mimo jiné i v důsledku intenzivních kontaktů jejich obyvatel, zejména elit, s ostrovním prostředím. Britské trendy rezonovaly velmi silně ve Francii, kde byly krajinářské parky ovlivněny ještě více kulturou Orientu a myšlenkami osvícenství, nebo ve Svaté říši římské národa německého, která měla k ostrovům pevné vazby.⁸

Obr. 1: Pohled do krajinářského parku ve Stowe. Foto: © Filip Binder 2022.

6 Susan LASDUN, *The English Park. Royal, Private and Public*, London 1991, s. 80.

7 Burlington věnoval pozornost i stavbám Andrey Palladia, které ovlivnily podobu jeho vily v Chiswicku. Giles WORSLEY, *Classical Architecture in Britain. The Heroic Age*, New Haven – London 1995, s. 111.

8 Tyto vazby vedoucí k zakládání krajinářských parků zdůrazňuje Adrian von BUTTLAR, *Der Landschaftsgarten. Gartenkunst des Klassizismus und der Romantik*, Köln 1989, s. 141.

Stranou však nezůstalo ani prostředí českých zemí, kde první parky dle nových tendencí či první parky naznačující alespoň částečný odklon od tradičních geometrických zahrad předchozích dob vznikaly už v posledních desetiletích 18. století. I tyto projekty se sluší alespoň v krátkosti představit. Mezi jedny z prvních parků v novém stylu se řadí tzv. Terezino údolí u Nových Hradů v jižních Čechách, pojmenované po manželce sociálního reformátora Jana Nepomuka Buquoye Terezii, rozené Paarové. Přestože není přesně známo, kdy tento park začal být vytvářen, soudí se, že tomu bylo na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 18. století.⁹ V průběhu času zde vznikla i drobná parková architektura, včetně budovy tzv. Lázníček, i umělý vodopád. K dalším raným projektům patří i park v Červeném Hrádku u Chomutova, spojený se jménem Jana Adama z Auerspergu a upravený později i členy rodu Rottenhanů.¹⁰ S Auerspergy je pak spojeno i vytváření krajinářského parku ve středočeské Vlašimi, který začal vznikat po roce 1775 a v němž je možné kromě jiných nalézt jak gotizující stavby, tak projevy dobové chinoiserie.¹¹ S krajinářskou tvorbou a vznikem jedněch z nejstarších krajinářských parků v Čechách je spojeno i jméno Jana Rudolfa Czernina z Chudenic, jenž mimo jiné založil park v Krásném Dvoře, v němž nalezneme podobné projekty jako ve Vlašimi.¹² Také Jan Rudolf Chotek se rozhodl k založení parku ve Veltrusích (a později i na Kačíně), který obohatil i o drobnou parkovou architekturu, a to jak antikizující, tak gotizující. Částečnou odchylku představuje tzv. Pohádkový les osvíceného hraběte Jana Nepomuka Mittrowského u Dolní Rožínky, který sice nepředstavuje typický krajinářský park, nicméně odklon od tradičních geometrických zahrad ano. V neposlední řadě se mezi rané projekty nových parků, resp. parků, které je možné označit za výraz přechodného stylu, sluší zařadit Lednicko-valtický areál Aloise I. Josefa z Liechtensteina, v němž vzniklo mnoho drobných staveb (jako například Sluneční chrám, minaret nebo umělá zřícenina Janova hradu) a který byl v 19. století upraven v pravý krajinářský park. Právě v 19. století se pak koncept krajinářských parků stal takřka masovou záležitostí a důležitou součástí většiny šlechtických sídel.¹³

9 Martin KRUMMHOLZ, *Buquoyové Nové Hradky. Počátky krajinných parků v Čechách*, Praha 2012, s. 37.

10 *Ibidem*, s. 29. V případě sondy představené na následujících stranách bude nicméně Červený Hrádek vynechán, jelikož o nejstarší době krajinářského parku toho není mnoho známo. Na tuto skutečnost upozorňuje i Martin Krummholz, v tomto ohledu srov. *tamtéž*.

11 Obvykle se autorství přisuzovalo Karlu Josefu z Auerspergu, Veronika Pincová jej nicméně připisuje jeho synovi Vilémovi. Srov. Veronika PINCOVÁ, *Historie romantického parku ve Vlašimi*, in: *Historické zahrady Kroměříž 2006*, s. 35–37 a eadem, *Anglické, zednářské a romantické parky – historie, symbolika a myšlenky*, Praha 2016, s. 159–165. Navzdory tomu je nutné podotknout, že se autorství nedokázalo spolehlivě prokázat.

12 Jméno Jana Rudolfa Czernina je však spjato i se vznikem parků v Jemčině, Chudenicích a Petrohradu. Srov. Markéta ŠANTRŮČKOVÁ, *Krajinářská tvorba Jana Rudolfa Černina. Vznik a vývoj parků v Krásném Dvoře, Jemčině, Petrohradě a Chudenicích*, Praha 2014.

13 V představeném přehledu nejstarších krajinářských parků v českých zemích chybí i některé další

Představené projekty nelze líčit izolovaně, nýbrž právě ve vazbě na zahraniční prostředí. Jejich existence je totiž výsledkem přejímání vlivů britských, německých i francouzských.¹⁴ Zmíněna by však měla být také Itálie, díky níž došlo k oživení zájmu o antiku, patrného i v krajinářských parcích.¹⁵ Zaměříme-li se však podrobněji na jednotlivé vlivy, je možné hovořit o několika oblastech, jež budou následně představeny za pomoci příkladů. Povědomí o zahraničních trendech uplatňujících se v krajinářské tvorbě doby osvícenství se u nás vytvářelo díky zprostředkovaným kontaktům s kulturou, případně vědeckými poznatky cizích zemí. V tomto případě se tudíž jednalo o kontakty přímé, díky nimž měl člověk žijící v závěru 18. a na počátku 19. století možnost seznámit se na vlastní oči se zahraniční krajinotvorbou a kulturou (stejně jako tomu bylo například u lorda Burlingтона na Apeninském poloostrově). Kromě nich ale můžeme hovořit také o vlivech, které nám byly zprostředkovány nepřímou, mimo jiné prostřednictvím literatury, případně o dalších oblastech kultury, které hrály roli v chápání přírody (a mimo jiné právě u tvůrců krajinářských parků).

Inspirační zdroje našich nejstarších krajinářských parků a prostředky kulturního a vědeckého transferu

Co se týče kontaktů přímých, vyplývá z uvedeného, že povědomí o trendech v zahraniční krajinotvorbě bylo v některých případech důsledkem zahraničních cest. Velmi často byla minulými i současnými badateli vyzdvižována role výprav do Velké Británie, kolébky nových proudů. Týká se to i jednoho z nejvýznamnějších parků vzniklých v 18. století, jenž je spojen se jménem hraběte Jana Rudolfa Czernina z Chudenic a který byl vytvářen na panství Krásný Dvůr u Podbořan. Tento projekt začal být realizován již brzy po návratu hraběte z jeho pobytu v cizině, který spadá do let 1779–1781. Jako předloha posloužily hraběti údajně krajinářské parky, s nimiž se seznámil během svého putování po Anglii.¹⁶ Z cestovního deníku Jana Rudolfa jakož i z dalších

projekty, jelikož je otázkou, zdali je možné je s ohledem na jejich charakter vnímat jako krajinářský park, případně alespoň tvorbu, která má výrazné rysy krajinářských parků. V tomto ohledu se nabízejí například Slezské Rudoltice Vojtěcha Josefa z Hoditz, které představují určitý mezistupeň mezi barokní a osvícenskou tvorbou. Srov. M. KRUMMHOLZ, *Buquoyské Nové Hradky*, s. 25. K parku jako takovému Hoditzovým dalším projektům v Rudolticích podrobněji Milan MYŠKA, *Hrabě Hodic a jeho svět. Zámecká kultura ve Slezsku mezi barokem a osvícenstvím*, Ostrava 2011, zejména s. 109–146.

14 Podrobněji například M. KRUMMHOLZ, *Buquoyské Nové Hradky*, s. 21.

15 Otázku vlivu Itálie však v této studii ponecháme stranou. Díky antikománii došlo i k nárůstu počtu cest českých aristokratů do Velké Británie, nicméně není zcela jasné, zdali je existence antikizujících staveb v našich krajinářských parcích ve větším počtu případů důsledkem přímých kontaktů s Itálií, nebo spíše toho, že se obdobné projekty nacházely v zahradách a parcích v jiných oblastech Evropy, mimo jiné ve Velké Británii a Svaté říši římské. Ostatně i Martin Krummholz, hovořící o tom, že nejstarší krajinářské parky v českých zemích obohatily vlivy Británie, Francie, Svaté říše římské a Vídně, nezmiňuje roli Itálie, nýbrž úlohu antiky jako takové. Srov. *ibidem*.

16 Ondřej ZATLOUKAL, *Západočeské elysium*, in: Historické zahrady Kroměříž 2006. Umění a spole-

materiálů uložených v jeho pozůstalosti v jindřichohradeckém oddělení Státního oblastního archivu v Třeboni ovšem vyplývá, že cestovní zkušenosti ze zmíněných třech let nasbíral Czernin ve Svaté říši římské, v Nizozemí, Francii a v Itálii, ale pravděpodobně nikoliv v Anglii, do níž tehdy nezavítal.¹⁷ S novými trendy v krajinářské tvorbě, které bezesporu ovlivnily, a možná dokonce podnítily vznik parku v Krásném Dvoře, se tudíž seznámil jinde – zejména ve Svaté říši římské, což prozrazuje jeho deník, který jej zároveň ukazuje jako osobu intenzivně se zajímající o zahrady a parky. Británii hrabě nakonec navštívil, nicméně až v roce 1788, tedy několik let poté, co započala nová éra krajinářské tvorby v Krásném Dvoře (a dalších rodových panstvích).¹⁸

Obr 2: Krásný Dvůr s tzv. Panovým templom a umělým vodopádem. Ze sbírek Národního památkového ústavu, územní památkové správy v Českých Budějovicích.

Ve Svaté říši římské národa německého se během své cesty nemusel s aktuálními trendy krajinářské tvorby 18. století seznámit pouze Czernin, ale i řada jiných aristo-

česká činnost v historických zahradách. Sborník vydaný u příležitosti konání odborného semináře ve dnech 8.–10. 6. 2006 v Kroměříži, Hrdějovice 2006, s. 28; Jiří KUTHAN, *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*, Praha 2014, s. 31 nebo M. ŠANTRŮČKOVÁ, *Krajinářská tvorba Jana Rudolfa Černína*, s. 67.

17 Deník hraběte a další dokumenty vztahující se k době, kdy byl hrabě na cestě, jsou uloženy v SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, Jindřichův Hradec, kart. 400. Neobsahují však zmínky o návštěvě Anglie.

18 Dochovala se žádost z 25. února 1788, v níž Czernin žádal císaře o svolení odcestovat do zahraničí. SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Černínů z Chudenic, Jindřichův Hradec, kart. 403, fol. 8r.

kratů, bohužel v řadě případů nemáme k dispozici žádné podrobnosti. Velmi inspirativním místem, které ovlivnilo nejen vývoj evropské krajinářské tvorby 18. století, bylo Wörlitz v Anhaltsko-Desavsku, v jehož čele stál osvícený vévoda Leopold III. Právě ten po návratu z cesty po jižní a západní Evropě (a mimo jiné Velké Británii) vytvořil ve Wörlitz věhlasný krajinářský park, jemuž se zároveň přezdívalo „zahradní říše“.¹⁹ Třebaže u Czernina nemáme přímé svědectví o tom, že by do ní hrabě zavítal, máme doloženo, že tento patrně první krajinářský park na kontinentě navštívily jiné osoby podílející se na vytváření krajinářských parků u nás. Pakliže bylo zmíněno Terezino údolí u Nových Hradů, sluší se poznamenat, že hraběnka Terezie, manželka Jana Nepomuka Buquoye, který pro ni park vytvářel, toto proslulé místo navštívila v roce 1779.²⁰ Jestli ji tato návštěva ovlivnila a zdali sehrála i důležitou roli při vytváření zmíněného projektu, lze však bohužel pouze spekulovat.

Více informací pak v tomto ohledu máme v případě Aloise I. Josefa z Liechtensteina, který na přelomu 18. a 19. století vytvářel jakýsi park v přechodném stylu mezi Lednicí a Valticemi. Pokud na chvíli upozadíme Anhaltsko-Desavsko, je vhodné zmínit, že u knížete se v minulosti v souvislosti s jeho krajinářskou tvorbou hovořilo především o jeho cestách do Anglie, které měly sehrát klíčovou úlohu. Podívá-li se však badatel do pozůstalosti knížete, případně do dalších dokumentů, zjistí, že dosud známé archiválie neprozrazují o Aloisových návštěvách Anglie nic,²¹ a domněnky některých badatelů o anglických pobytech tudíž zatím nebylo možné doložit.²² Z pramenů a dalších dokumentů lze nicméně vyčíst informace o Liechtensteinových výpravách do jiných zemí. Kromě Itálie²³ se jednalo – stejně jako u Czernina – o Svatou říši římskou, a zejména pak právě o Anhaltsko-Desavsko. O Liechtensteinově návštěvě Anhaltsko-Desavska, kterou

19 Tato skutečnost se odráží i v názvu řady publikací věnujících se krajinářské tvorbě Leopolda III. Srov. například Norbert EISOLD, *Das Dessau-Wörlitzer Gartenreich. Der Traum von der Vernunft*, Köln 1993.

20 M. KRUMMHOLZ, *Buquoyové Nové Hradky*, s. 39.

21 Pozůstalost knížete je uložena v Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein Wien, fond Familienarchiv, kart. 79–86. Dokumenty k nefinančním záležitostem jsou uloženy především v kart. 79.

22 Michal Konečný informuje o Liechtensteinových návštěvách Británie, které dokonce datuje, jako zdroj mu však posloužila dějepisná práce Jacoba von Falkeho věnovaná rodu Liechtensteinů. Jedná se bohužel o přehlédnutí, neboť Falke v tomto ohledu nepsal o Aloisi Josefovi, ale o cestách jeho bratra Filipa Josefa. Srov. Michal KONEČNÝ, „Vitruvius Moravicus“. *Palladiánské inspirace ve službách moravské světské aristokracie (1800–1850)*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2007, s. 36–37 nebo idem, *Vitruvius Moravicus. Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*, Brno 2015, s. 44–46; idem, *Zámek Lednice*, Kroměříž 2017, s. 168–169 a Jacob von FALKE, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*, Bd. 3, Wien 1882, s. 281.

23 Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein Wien, fond Familienarchiv, kart. 79 obsahuje dokumenty informující o Liechtensteinově pobytu v Itálii. Důvod cesty byl ryze utilitární, jednalo se o zdravotní pobyt, a proto nelze očekávat, že by měl zásadnější dopady na krajinářskou tvorbu churavého knížete, který brzy po návratu skončil.

ovšem není možné datovat, hovoří mimo jiné dobový článek v osvícenském periodiku *Patriotisches Tageblatt*.²⁴ Přestože není jasné, jestli kníže spatřil přímo Wörlitz, je to velmi pravděpodobné, a to proto, že se v Anhaltsko-Desavsku soustředil na nejrůznější díla Leopolda III., částečně realizovaná i v jeho „zahradní říši“. Zejména mu šlo o Leopoldovy hospodářské reformy spojené s lesnictvím, které pak sám hodlal uvést v praxi i v Lednicko-valtickém areálu. S ním se totiž pojily i ekonomické záměry knížete týkající se zakládání lesních školek, které skutečně v areálu jeho zahrad vznikly a díky jejichž existenci pak bylo dřevo z Lednice odváženo a prodáváno do Evropy.²⁵ I tento příklad ukazuje, že v některých parcích vznikajících na přelomu 18. a 19. století nešlo jenom o záležitost přejímání kulturních vlivů, ale také o aplikaci určitých odborných poznatků.

Obr 3: Park v Lednici s minaretem z doby knížete Aloise I. Josefa z Liechtensteina.
Foto: © Filip Binder 2022.

Tento aspekt nepochybně souvisí s jistým dědictvím osvícenství, a sice se zájmem řady šlechticů a aristokratů o vědu, zejména pak o přírodní vědy. Proto také můžeme nalézt ve druhé polovině 18. století mnoho urozených osob, jež bychom mohli označit za botaniky, dendrology či mineralogy, byť často za botaniky, dendrology

24 ANONYM, *Merkwürdigkeiten zu Eisgrub in Mähren*, *Patriotisches Tageblatt* 5, 1804, č. 36, s. 489. Vzhledem k době vydání článku lze pronést, že kníže v Anhaltsko-Desavsku stanul nejpозději v roce 1804.

25 Stefan KÖRNER, *Die Gärten des Fürsten Aloys von Liechtenstein. Gartenkunst in gesellschaftlichen Umbruchzeiten*, in: *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, Bd. 104, Vaduz 2005, s. 94.

a mineralogy amatéry. Třebaže se o zahradní umění zajímal i Czernin, proslul hrabě především jako znalec a mecenáš umění.²⁶ Urozených přírodovědců, jejichž životy jsou spjaty s krajinotvorbou posledních desetiletí 18. století a kteří se významně zajímali o přírodní vědy nejen ve své vlasti, ale i na cestách, existuje značné množství. Jako příklad může být vybrán hrabě Jan Nepomuk Mittrowsky, jedna z nejvýraznějších postav moravského osvícenství a významný filantrop. Jeho jméno je kromě řady jiných aktivit spjato s vytvořením sentimentálního Pohádkového lesa na panství Dolní Rožinka na Moravě, který je možné označit za zajímavou ukázkou krajinářské tvorby doby osvícenství s řadou altánků, obeliskem a dalšími stavbami.

Obr 4: Zámek v Dolní Rožince, jehož okolí Jan Nepomuk Mittrowsky upravil. Ze sbírek Národního památkového ústavu, územní památkové správy v Kroměříži.

To, že se hrabě zajímal o zahradní umění a přírodní vědy i v zahraničí, ukazují i dochované prameny. Mimo jiné je možné rekonstruovat alespoň část cesty z roku 1785, kdy se cílem Mittrowského stalo Prusko.²⁷ Dokladem skutečnosti, že se Jan Nepomuk

26 Czerninovým sběratelským aktivitám se věnuje například Roswitha JUFFINGER, *Counts Czernin von Chudenitz and Lamberg-Sprinzenstein, Two Illustrious Viennese Collectors. Notes for New Research*, in: *La circulation des oeuvres d'art 1789–1848*, Rennes 2007, eds. Roberta Panzanelli – Monica Preti-Hamad, s. 117–123.

27 Cestou, resp. její slezskou částí se částečně zabývala Marie GAWRECKÁ, *Schlesien im Reisebericht des mährischen Adelligen Johann Nepomuk Mitrowsky*, in: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, Opava 1999, s. 37–46 a Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, zejména s. 160–163.

v cizině soustředil i na přírodní vědy, mohou být jeho řádky ve formě deníkových zápisů, které byly určeny hraběti Belcredimu.²⁸ Například ve Frankfurtu nad Odrou v přítomnosti profesora medicíny Hartmanna obdivoval Mittrowsky jeho sbírku knih, a především pak herbář, který je „nach den 24. Abtheilungen des Ritter[s] Lineé [sic!] in 24ig Schubladen abgetheilet“.²⁹ Během svého pobytu v Berlíně vyhledal i jistého zahradníka Krause, který měl „eine erstaunend grosse Menge von ausländischen Pflanzen und Gewächsen, die er Theils offen im Garten, Theils in Treibhäusern hält“.³⁰ Osvícený hrabě si zároveň vytvořil seznam rostlin, které ho upoutaly. Na programu pak nesměly chybět ani zahrady a parky, jež ukazovaly nadšení Mittrowského pro krajinářskou tvorbu. Příkladem může být jeho návštěva Charlottenburgu v dnešním Berlíně. Aristokrat poznamenal, že „[d]er schöne Garten“ sice „nach altem holländischen Geschmack angelegt ist, aber dennoch eine herrliche Orangerie enthält. Der herrlichste Theil des Garten ist die an der Spree angebrachte herrliche Alee“.³¹

Obr 5: Zámek Charlottenburg v Berlíně. Foto: © Filip Binder 2022.

28 Tuto informaci uvádí Jiří Kroupa. Srov. ibidem, s. 163.

29 Překlad: „podle 24 oddělení rytíře Lineého rozdělen do 24 zásuvek“. Záznam z deníku Jana Nepomuka Mittrowského z 14. června 1785, Moravský zemský archiv v Brně, fond Rodinný archiv Mittrowských Dolní Rožínka, kart. 45, inv. č. 252, fol. 45v.,

30 Překlad: „obdivuhodně velké množství zahraničních rostlin a porostů, které nechává částečně otevřeně v zahradě, částečně ve sklenících Záznam z deníku Jana Nepomuka Mittrowského 22. června 1785, ibidem, fol. 62v.

31 Překlad: pěkná zahrada“ sice „založena podle starého holandského vkusu, ale přece obsahuje skvělou oranžerii. Nejúžasnější částí zahrady je výtečná alej umístěná u Sprévy“. Záznam z deníku Jana Nepomuka Mittrowského z 20. června 1785, ibidem, fol. 60r.

Mittrowsky uskutečnil několik cest, jejichž cílem se staly oblasti dnešního Německa a během nichž si prohlížel i tamější zahrady. Zajímavé také je, že si některé jejich části i pečlivě zakreslil, jak sám zmínil v souvislosti s návštěvou zahrad v Altenburgu, kde viděl pěknou budovu „plnou zvláštních nápadů, které jsem si okopíroval, v její blízkosti je velmi příjemný vodopád – ovšem musí do něj čerpat vodu stejně pracně jako já v Rožínce“.³² Jestli pak krajinářská tvorba Mittrowského čerpala přímo i z Altenburgu, je otázkou, nicméně zájem hraběte o botaniku (třebaže hlavní oblastí jeho zájmu přírodovědce byla mineralogie) a prohlídky zahrad spolu s existencí zmíněných nákresů se v podobě krajiny na jeho panstvích určitě odrazily.

Do zahraničí ovšem neodjížděli jen samotní aristokraté, jejichž jména jsou spjata s krajinotvorbou závěru 18. a počátku 19. století, nýbrž i další osoby, které byly často vyslány jejich jménem. Pakliže byla řeč o botanice, je zapotřebí vrátit se zpět k Liechtensteinovi, který k této vědě přilnul více než Mittrowsky. Kníže také inicioval botanickou a dendrologickou expedici, jejímž cílem byla Severní Amerika a již se mimo jiné zúčastnil i jím najatý zahradník a botanik Joseph van der Schot.³³ Během expedice, jež započala v roce 1802, se měl van der Schot zabývat především studiem cizokrajných rostlin a dřevin. Knížeti šlo zejména o rychle rostoucí dřeviny, které hodlal vysázet v zahradách v Lednicko-valtickém areálu a odtud je následně vyvážet dále do Evropy. Díky semenům zaslaným van der Schotem do Evropy se tento cíl knížeti vydařil, nicméně bez kontaktů se zahraničím – v tomto případě s Amerikou – by to nebylo možné.³⁴

Van der Schotův příklad také ukazuje, že při vytváření krajinářských parků se nepřikládal význam jenom tomu, co je zapotřebí v zahradách a parcích vystavět, ale i co a jak je žádoucí v nich vysadit. Důsledkem tohoto „odborného faktoru“ byla skutečnost, že na jakési studijní cesty byli v mnoha případech vysíláni i zahradníci.³⁵ Příkladem může být již dříve zmíněný Czernin, který údajně vyslal svého zahradníka

32 Citováno dle: J. KROUPA, *Alchymie*, s. 201.

33 Jan MOKRE, *Reisen nach Amerika: Naturwissenschaft – Technologietransfer – Kunst – Tourismus*, in: *Die Neue Welt. Österreich und die Erforschung Amerikas*, edd. Franz Wawrik – Elisabeth Zeilinger – J. Mokre – Helga Hühnel, Wien 1992, s. 104.

34 Liechtensteinem iniciovaná expedice však nebyla ojedinělou ukázkou. Již zmíněná práce Jana Mokreho se zabývá přírodovědnými expedicemi do Ameriky obecně a zmiňuje důsledek vědeckého transferu mezi ní a Evropou. *Srov. ibidem*, s. 101–117.

35 Obecně se tomuto tématu věnuje text Hubertus FISCHER, „...er muß seine Reisen beständig mit Nutzen anstellen“ – *Gärtnerreisen in Europa*, in: *Gartenkünstler und ihr Wirken in historischen Gärten. Jahrbuch der Stiftung Thüringer Schlösser und Gärten. Forschungen und Berichte zu Schlössern, Gärten, Burgen und Klöstern in Thüringen und seinen europäischen Nachbarländern*, Bd. 21, Regensburg 2018, s. 124–135.

Obr 6: Chrám obránců vlasti a přátel zahrad a venkova ve Veltrusích, na jehož výzdobě se podílel i Petr Prachner. Foto: © Filip Binder 2022.

Födische do Anglie,³⁶ či sám Liechtenstein, který vyslal do zahraničí (a konkrétně do Wörlitz) svého zahradníka Josepha Liesku.³⁷

Odhlédneme-li od „botanicko-dendrologické složky“ v pozadí krajinářských parků, představující často odkaz vědeckého transferu mezi českými zeměmi a Evropou, a zaměříme-li se naopak na stavební komponenty, je možné zmínit i další věc související se zahraničními cestami. Jakési studijní cesty se totiž mnohdy týkaly i umělců a architektů. I tyto pobyty je ale nutno vnímat jako něco, díky čemuž se osoby podílející se na vzniku prvních krajinářských parků seznámily se zahraničními kulturními trendy. Jako příklad k doložení uvedeného může tentokrát sloužit park ve Veltrusích, který založil Jan Rudolf Chotek z Chotkova. V parku se kromě neogotického Červeného mlýna, inspirovaného anglickými vzory propagujícími architekturu revivalismu,³⁸ nacházely i nejrůznější antikizující temply a pavilony, mimo jiné i Chrám obránců vlasti a přátel zahrad a venkova, jenž čerpal inspiraci z projektů slavného britského architekta Williama Chamberse. Už to je samo o sobě důkazem skutečnosti, že kultura Velké Británie hrála při vytváření veltruského parku značnou roli. Pokud se však vrátíme zpět k otázce cestování, sluší se pronést následující: Na výzdobě jmenovaného pavilonu se podílel i sochař Petr Prachner, který navíc uskutečnil studijní cestu, během níž trávil čas jak ve Svaté říši římské, tak i ve Velké Británii.³⁹ Právě v ní měl příležitost seznámit se (nejen) s charakteristikami britského neoklasicismu, což rovněž ovlivnilo výslednou podobu stavby.

Podoba jednotlivých templů a pavilonů byla také často (a patrně daleko častěji než u zahraničních cest, ať už je podnikl kdokoli) ovlivněna jiným zdrojem inspirace, a to především literaturou. Literatura je obecně něčím, co hrálo důležitou roli ve zprostředkování kulturních (případně jiných) vlivů nejen v prostředí střední Evropy a nejen v případě vytváření krajinářských parků. I další stavební činnost šlechticů a aristokratů, mezi niž řadíme například výstavby či přestavby jejich rezidencí a úpravy interiérů jejich sídel, byla často podnikána s přihlédnutím k existující literatuře. Vzhledem k faktu, že na předchozích stránkách byla v souvislosti se zahraničními inspiracemi zmiňována především role Velké Británie nebo Svaté říše římské, můžeme k ilustraci významu děl, jež lze rovněž označit za předlohovou literaturu, použít nejprve příklad inspirací, jež byly zprostředkovány skrze jinou zemi – Francii. Ve Francii měly krajinářské parky v 18.

36 Božena PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ – Jaroslav PETRŮ – Dušan RIEDL – Antonín Marián SVOBODA, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 172.

37 Srov. Jiří DOHNAL, *Výtvarné, architektonické a krajinářské souvislosti Lednicko-valtického areálu a jejich proměna v čase. Disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně*, Lednice 2015, 47.

38 Jakub JUKL, *Veltrusy. Deset podob barokního zámku*, Praha 2019, s. 13.

39 Kryštof LOUB, *Nové poznatky o tvorbě a životě pražského sochaře Petra Prachnera (1744–1807)*, Průzkumy památek 26, 2019 č. 1, s. 77. Loub v souvislosti s Prachnerem hovoří i o Chambersově tvorbě.

století mnohdy jinou podobu než ty, které byly zakládány například ve Velké Británii. Ve Francii totiž často vznikalo něco, co je označováno jako „jardin anglo-chinois“, tedy zahrady, v nichž se snoubí vlivy převzaté z Anglie s inspiracemi z Dálného východu. Třebaže bychom podobné elementy našli i ve Velké Británii⁴⁰ a ve Svaté říši římské,⁴¹ je právě pro plody francouzské krajiny tvorby 18. století existence nejrůznějších čínských kiosků a pagod ještě častější a typičtější. Některé francouzské projekty byly ve střední Evropě známy právě z předlohové literatury, a proto inspirovaly i vznik obdobných staveb v tamějších zahradách a parcích. Existuje důvod domnívat se, že je to případ i čínského pavilonu v parku ve Vlašimi, založeném rodem Auerspergů, který byl patrně ovlivněn obdobným pavilonem v parku Monceau v Paříži.⁴² Jedním z nejdůležitějších děl, jež Středoevropanům zprostředkovalo znalost těchto projektů, byla práce Jar-

Obr 7: Čínský pavilon ve Vlašimi. Ze sbírek Národního památkového ústavu, územní památkové správy v Kroměříži.

40 K tomu například Yu LIU, *Chinese Gardening Designs and a New English Aesthetic Ideal*, Columbia 2008.

41 Hans VOGEL, *Der chinesische Geschmack in der deutschen Gartenarchitektur des 18. Jahrhunderts und seine englischen Vorbilder*, *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 1, 1932, č. 5–6, s. 321–335.

42 Barbara ŠEVČÍKOVÁ, *Analysis of the Castle Library as a Source of New Information on the Development of the Landscape Garden in Vlašim: Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis* 66, 2018, č. 5, Brno 2018, s. 1211–1212 zmiňuje podobnost mezi Vlašimí a Monceau, která se týká i jiných záležitostí než existence pavilonu. Pro inspiraci Monceau se vyslovuje i Veronika PINCOVÁ, *Historie romantického parku ve Vlašimi*, Vlašim 2010, nestr.

dins anglo-chinois à la mode Georgese-Louise Le Rougeho. Vyobrazení na jejích stranách pak ovlivnila i podobu Czerninova parku v Krásném Dvoře.⁴³

Obliba chinoiserií souvisí také i s vydáním díla britského architekta Williama Chamberse *Designs of Chinese Buildings, Furniture, Dresses, Machines, and Utensils*, jež se dočkalo publikování v Londýně v roce 1757. Sám Chambers byl ostatně znám jako tvůrce pagody v Kew Gardens, která byla nesmírně slavná i ve střední Evropě, a proto nemůže být pochyb o tom, že ji znala i většina tvůrců našich nejstarších krajinářských parků, obzvláště zakladatelů těch z nich, v nichž se nacházejí projevy dobové chinoiserie, oblíbené jak díky Le Rougeovi, tak i díky Chambersovi, jeho pagodě a jeho předlohové práci. Chambersovy myšlenky a tvorba ostatně ovlivnila i Czernina a jeho park.⁴⁴

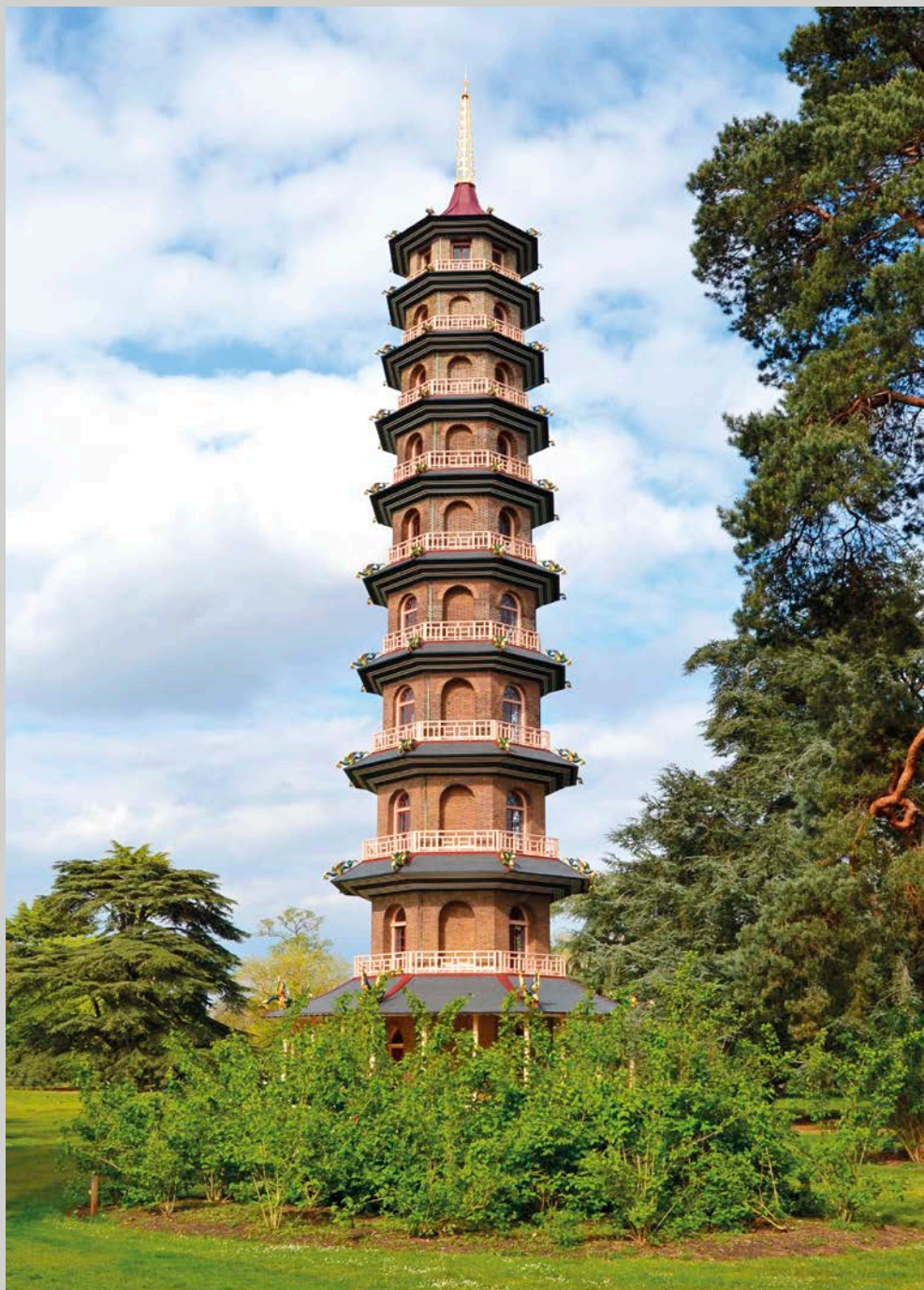
Příkladů autorů podobných publikací, které se pochopitelně nemusely týkat pouze architektury inspirované Dálným východem a nemusely být výsledkem snah pouze britských či francouzských autorů, bychom našli celou řadu. Zmiňme proto alespoň ještě několik desítek sešitů časopisu Johanna Gottfrieda Grohmana, označeného jako *Das Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und Besitzer von Landgütern* a vydávaného na konci 18. a na začátku 19. století v saském Lipsku, který je – už dle názvu – nutno vnímat jako předlohovou práci pro milovníky zahradního umění a osob, jež se odhodlaly vytvořit zahrady či parky. Vyobrazení v této nesmírně populární práci, jež rovněž seznamovala i s realizovanými projekty různého charakteru, ovlivnila například podobu Krásného Dvora nebo Lednicko-Valtického areálu.⁴⁵

Předlohovou literaturu je však zapotřebí vnímat jako důležitý zdroj inspirace nikoliv pouze v těch případech, kdy byly konkrétními předlohami výrazně ovlivněny drobné stavby v parcích českých zemí (jako tomu bylo pravděpodobně ve Vlašimi), nýbrž i tehdy, kdy tomu tak nebylo. Důležitá je totiž skutečnost, že díky těmto předlohám sílilo ve střední Evropě obecné povědomí o trendech zahradní architektury, čímž tyto práce zároveň určovaly možnosti jejího dalšího vývoje. Netýká se to pouze slavných chinoiserií, které bychom našli v zahraničí a k nimž se mimo výše uvedené projekty v Monceau a Kew řadí například i pagoda v Chanteloup ve Francii, Čínská čajovna v Postupimi či pagoda v Oranienbaumu v „zahradní říši“ Leopolda III. Anhaltsko Desavského nedaleko Wörlitz. To samé se týká antikizujících staveb, k nimž řadíme nespočet glorií a temp-

43 Vilém LORENC – Karel TŘÍSKA, *Krásný Dvůr. Státní zámek a památky v okolí*, Praha 1953, s. 11.

44 Taťána PETRASOVÁ, „Bez čínských zpotvoření“: *Diskuze o Chambersovi v Čechách?*, in: Kateřina Bláhová (ed.), *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 22.–24. února 2007, Praha 2008, zejména s. 416–417. Tato práce se obecně zabývá odkazem Chamberse a jeho myšlenek v architektonické a krajinářské tvorbě českých zemí.

45 Pavel ZATLOUKAL, *Kroměřížská architektura 19. století. I. část*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 3, 2012, č. 1, s. 7.

Obr 8: Tzv. Rousseauův ostrov ve Wörlitz. Foto: © Filip Binder 2022.

lů vytvořených na přání některých výše uvedených aristokratů, architektury upomínající na Blízký či Střední východ, o jejíž oblibě svědčí i vznik minaretu Aloise I. Josefa z Liechtensteina v Lednici, i projektů inspirovaných středověkými formami, jejichž příklady opět nalezneme i v našich nejstarších parcích (jmenovitě tzv. Gotický templ v Krásném Dvoře, Červený mlýn ve Veltrusích nebo jakýsi Gotický letohrádek a Janův hrad v Lednici, jejichž výstavba byla iniciována Aloisem I. z Liechtensteina).⁴⁶ Jejich existence je totiž odrazem přihlídnutí k trendům v jiných zemích Evropy, kde tyto stavby také vznikaly.

Pomineme-li antikizující stavby, z nichž by bylo těžké vybrat ty nejslavnější, zmiňme alespoň několik velmi známých příkladů architektury inspirované Blízkým a Středním východem a středověkými formami. K první skupině můžeme zařadit mešity v Kew Gardens ve Velké Británii, ve Wilhelmshöhe u Kasselu a Schwetzingenu v Německu a Laxenburgu v Rakousku. Z druhé kategorie můžeme výběrově jmenovat například Gotický templ ve Stowe, Strawberry Hill Horace Walpole (třebaže se nejednalo přímo o prvek drobné parkové architektury, ale o Walpolem vytvořené sídlo, nesmírně známé i ve střední Evropě), Gotický dům ve Wörlitz nebo umělou zříceninu Löwenburgu ve Wilhelmshöhe u Kasselu. S řadou těchto projektů, které v souladu s výše uvedeným mohly sloužit toliko jako obecný zdroj inspirace a určitý podnět k realizaci podobných, nikoliv však téměř identických projektů se mohla šlechta v českých zemích i jejich architekti seznámit právě v předlohových pracích, pracích zachycujících alespoň částečně realizované projekty zahrad a parků, ale i v cestovních zprávách a průvodcích.⁴⁷ Všechny tyto složky literatury totiž v českých zemích vytvářely obecné povědomí o aktuálních trendech a možnostech zahradního umění, čímž přispívaly k realizaci projektů dalších, i když ty nemusely výrazně čerpat z existujících předloh.

V případě literatury můžeme zmínit také další kategorii, v níž nešlo jenom o zprostředkování dobových vyobrazení širokému publiku, ale rovněž o sdělení nejrůznějších myšlenek týkajících se krajinářské tvorby. V mnoha spisech nalezneme propojení obou oblastí (tj. práce obsahující jednak ideje o podstatě a charakteru krajinotvorby, jednak vyobrazení příkladů staveb v krajinářských parcích), nicméně

46 Existenci této dnes již neexistující stavby, o níž víme velmi málo, dokládá Michael WITZANY, *Die Marktgemeinde Eisgrub. Geschichtliche Mittheilungen aus der Zeit von 1600 bis 1800*, Bd. 2, Eisgrub 1901, s. 345. S jistotou však víme, že se nejedná o Janův hrad, který začal vznikat – ačkoliv je někdy jako jeho stavebník uváděn Jan I. Josef z Liechtensteina, který stavbu dokončil – z iniciativy Aloise I. Josefa z Liechtensteina v roce 1801. Srov. například Michal KONEČNÝ, *Die Landschaft zwischen Eisgrub (Lednice) und Feldsberg (Valtice) als Erinnerungsort*, in: *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*, Vaduz 2012, s. 144.

47 Otázce cestovních průvodců, které informovaly o raných krajinářských parcích, se věnuje práce Harri GÜNTHER, *Reisen in frühe Landschaftsgärten*, in: *Sehen und beschreiben. Europäische Reisen im 18. und frühen 19. Jahrhundert*, ed. Wolfgang Griep, Heide 1991, s. 115–124.

Obr 9: Gotický dům ve Wörlitz, mající podíl na vytváření povědomí o historizujících trendech v architektuře ve střední Evropě. Foto: © Filip Binder 2022.

Obr 10: Janův hrad v Lednici, umělá zřícenina postavená z iniciativy Aloise I. Josefa z Liechtensteina a dokončená Janem I. Josefem z Liechtensteina, odrážející dobové trendy historismu v zahradní architektuře. Foto: © Filip Binder 2022.

i tak můžeme tyto a jiné práce zařadit k teoretickým spisům, které rovněž sehrály značnou roli v procesu šíření znalosti nejnovějších trendů, neboť „zhmotňovaly“ ideje ovlivňující dobovou krajinotvorbu. Nemuselo se nutně jednat pouze o práce a eseje věnující se vytváření zahrad, ale i vnímání přírody a krajiny jako takové. V souvislosti s fenoménem parků v novém stylu se hovoří o významu díla Anthonyho Ashleyho Coopera, hraběte ze Shaftesbury, nesoucího název *Filosofická rapsodie (The Moralists, a Philosophical Rhapsody, Being a Recital of Certain Conversation on Natural and Moral Subjects)* a vydaného v Londýně v roce 1709. Ještě důležitější je pak článek Josepha Addisona z roku 1702 publikovaný v jeho časopise *The Spectator*, v němž propagoval a oslavoval asymetrickou, nepravidelnou a divokou přírodu.⁴⁸ Z prací, které vznikly v době, kdy už ve Velké Británii existovala řada krajinářských parků, lze alespoň výběrově jmenovat například spis Horace Walpola *Essay on Modern Gardening* z roku 1780, Williama Gilpina *Three Essays: On Picturesque Beauty* z roku 1792 a spis Humpryho Reptona *Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening* z roku 1806. Do diskuzí o tom, čemu se má zahradní umění přiblížit, nicméně přispěli i již zmíněný William Chambers, Uvedale Price nebo Lancelot Brown. I jejich práce byly známé ve střední Evropě a jistě sehrály svou roli u zrodu našich nejstarších krajinářských parků, třebaže přímá spojitost těchto projektů s uvedenými autory je většinou těžko doložitelná a zasloužila by si jistě pozornost badatelů, kteří by rovněž museli pracovat s inventáři šlechtických knihoven.⁴⁹

Myšlenky britských teoretiků a praktiků krajinářské tvorby obohatily zároveň díla autorů z pevninské Evropy. V českých zemích byla určující publikace Christiana Caye Lorenze Hirschfelda *Theorie der Gartenkunst*, jejíž první svazek vyšel tiskem v sedmdesátých letech 18. století. V této publikaci přejímal Hirschfeld názory i již zmiňovaných britských intelektuálů, mimo jiné Josepha Addisona a Williama Chamberse.⁵⁰ Pakliže byl Hirschfeld známý i v českých zemích a jeho teorie, resp. *Teorie* sehrála nepochybně důležitou roli při vzniku Krásného Dvora, zahrad v Lednici a Valticích, Veltrus, Vlašimi a dalších projektů, jedná se o další doklad toho, že některé britské trendy českým zemím zprostředkovala Svatá říše římská národa německého – ať už se jednalo o záležitosti spjaté s kulturou či s vědou.⁵¹

48 Srov. John Dixon HUNT, *Der malerische Garten. Gestaltung des europäischen Landschaftsgartens*, Stuttgart 2004, s. 13.

49 Zajímavý je v tomto ohledu článek B. ŠEVČÍKOVÁ, *Analysis*, jenž detailně rozebírá stav auersperské knihovny a zjišťuje, která díla mohla být vzata v potaz při zakládání krajinářského parku.

50 I na Chamberse se ostatně Hirschfeld několikrát odvolává. Srov. například Wolfgang SCHEPERS, *Hirschfelds Theorie der Gartenkunst, 1779–1785*, Worms 1980, s. 65.

51 Například úlohu spisů Hirschfelda (stejně jako Chamberse) zdůrazňuje ve vztahu k vytváření parku v Krásném Dvoře studie M. ŠANTRŮČKOVÁ – Martin WEBER, *Krásný Dvůr bei Podbořany / Schönhof bei Podersam. Eine der schönsten und ältesten Landschaftsparkanlagen in Tschechien*,

V souvislosti se zahraniční literaturou lze pak konečně zmínit ještě jednu oblast, která měla vliv na obohacení krajinářské tvorby nejen českých zemí, nýbrž celé Evropy. Pakliže bylo řečeno, že osvícenství ovlivnilo vztah člověka k přírodě i krajinářské parky, lze prohlásit, že i práce některých osvícenských myslitelů a filozofů je zapotřebí vnímat jako důležitý inspirační zdroj, který předznamenal nebo vystupňoval oblibu krajinářských parků. Připomeňme až notoricky známé myšlenky Jeana-Jacquesa Rousseaua týkající se jeho *přírozeného* člověka, který v tomto kontextu může být zároveň vnímán jako *přírodní* člověk čili jako osoba žijící v souladu s přírodou, díky níž se zároveň mohl rozvíjet. Příroda proto hrála roli v jeho *Emilovi* i v románu *Julie aneb Nová Heloisa*, v němž navíc popsal svou vizi ideální krajiny a zahrady.⁵²

Ačkoliv je možné soudit, že hledání odkazů na myšlenky osvícenců v krajinářských parcích se nutně musí omezit jenom na spekulace v teoretické rovině, existují případy, které potvrzují opak. Dokladem toho, že myšlenky osvícenských filozofů, vyjádřené v jejich spisech, sehrály v krajinářské tvorbě 18. a počátku 19. století určitou roli, můžou být samotné prvky nacházející se v krajinářských parcích. Daleko zajímavější než obecná symbolika vztahující se k osvícenství a jím proklamovaným hodnotám (svoboda, přátelství atd.) jsou zcela explicitní odkazy na osvícenské myslitele. Příkladem může být opět Jean-Jacques Rousseau, jehož hrob se nacházel na umělém ostrově v parku Ermenonville. O vytvoření něčeho podobného pak usiloval Leopold III. Anhaltsko-Desavský, který ve Wörlitz vytvořil tzv. Rousseauův ostrov s jakousi kopií filozofova hrobu.⁵³ Vztáhneme-li uvedený příklad k českým zemím, je možné zmínit, že knížecí rod Salm-Reifferscheidtů se v Rájci nad Svitavou pokusil o něco podobného. Pokud na chvíli odhlédneme od toho, že se tato studie soustředí na krajinářské parky, a budeme se věnovat krajinářské tvorbě v českých zemích v době, kdy už první krajinářské parky vznikaly, obecněji, je možné zohlednit právě příklad parku v Rájci nad Svitavou, připomínajícího v závěru 18. století jak francouzské, tak starší italské zahrady a čerpající i z vlivů Anglie.⁵⁴ Do Rájce byla na ostrov uprostřed Komorního rybníka v roce 1787 převezena tumba Mikuláše ze Salmu.⁵⁵ Jestli tehdy Salm-Reifferscheditové znali Wörlitz a Rousseauův ostrov, není známo,⁵⁶ nicméně tento počin je

Die Gartenkunst 31, 2019, č. 2, s. 142.

52 Linda A. CHISHOLM, *History of Landscape Design in 100 Gardens*, Portland 2018, s. 165.

53 Vytváření tohoto prvku se věnuje text Sophie SCHMIDT, *Die Rousseau-Insel im Wörlitzer Park. Wie stehen Denkmal und Natur im deutschen Landschaftsgarten zueinander?*, München – Ravensburg 2019.

54 Na problematice zařazení parku upozorňuje Michal KONEČNÝ, *Zámek Rájec nad Svitavou*, Kroměříž 2013, s. 149–150.

55 Leoš VAŠEK, *Přemístování funerálních památek ve světle historických a recentních zkušeností z území okresu Blansko*, Památková péče na Moravě 13, 2007, s. 80.

56 Víme například, že Wörlitz navštívil starohrabě Hugo František ze Salm-Reifferscheidtů, k tomu nicméně došlo téměř o patnáct let později. Srov. M. KONEČNÝ, „Vitruvius Moravicus“, s. 39–40.

nutno klást do souvislosti přinejmenším s ermenonvillským vzorem. Zároveň tudíž šlo o další odraz francouzské kultury v krajinářské tvorbě českých zemí a příklad toho, že u ní nalezneme mnoho stop zahraničních vlivů.

●49

Obr 11: Tzv. Rousseauův ostrov ve Wörlitz. Foto: © Filip Binder 2022.

Po nastínění role zahraničních cest, předlohové literatury přinášející seznámení s konkrétními architektonickými vzory, pracemi teoretiků zahradního umění a díly filozofů je zapotřebí alespoň v krátkosti zmínit dvě další záležitosti, které se svým významem (pokud jde o hmatatelné stopy kulturního transferu) liší od předchozích kategorií. Řeč je o krásné literatuře (třebaže ta se mnohdy prolíná s kategorií děl slavných filozofů) a malířství. Začněme první z nich. Dobová próza i poezie opěvující přírodní skvosty ovlivnily chápání přírody a vztah člověka k přírodě, čímž měly významný vliv i na vznik konceptu krajinářských parků. Například i na britských ostrovech nalezneme příklady parků ovlivněných konkrétními plody krásné literatury.⁵⁷

⁵⁷ Jako příklad může posloužit Stowe, ovlivněné básní *The Faerie Queene* od Edmunda Spensera,

V prostředí českých zemí však této otázce nebyla věnována větší pozornost, jelikož doposud nebylo doloženo, že by konkrétní dílo krásné literatury stálo u zrodu konkrétního krajinářského parku. Navzdory tomu je pochopitelně jasné, že i v závěrečných desetiletích 18. století šlechta ve střední Evropě četla v hojně míře díla zahraničních autorů beletrie, která mohla ovlivňovat jejich chápání přírody, a jež tak mohla stát na počátku „příběhu“ o vytváření komponované krajiny. Nakolik však jednotlivá díla ovlivnila jejich projekty či konkrétní příklady parkové architektury, není možno uspokojivě zodpovědět.

Něco podobného je pak možné soudit i o malířství. Na zrod konceptu krajinářských parků měli vliv i umělci, kteří zachycovali malebnou přírodu. Důležitou roli hrála zejména krajina na Apeninském poloostrově, jež se stala častým námětem krajinářů a již díky nim mohly obdivovat i osoby žijící za hranicemi Itálie. Nemuselo se však nutně jednat pouze o Italy (například Salvatora Rosu), jejichž díla ovlivnila vznik celého konceptu, neboť si v tomto ohledu zaslouží zmínku například i Francouzi Claude Lorrain, Gaspard Dughet a Nicolas Poussin, jelikož i jejich obrazy se staly vzorem pro tvůrce některých krajinářských parků.⁵⁸ Stejně tak je zapotřebí zmínit, že William Kent, slavný britský zahradní architekt a jeden z průkopníků krajinářských parků, byl zároveň krajinářem.⁵⁹ Pokud se zaměříme na nejstarší krajinářské parky v českých zemích, lze pouze obecně říci, že vztah jejich zakladatelů k přírodě mohl být ovlivněn dobovou či starší krajinomalbou (obzvláště tehdy, pokud se tito šlechtici zajímali o umění), konkrétní souvislosti mezi jednotlivými projekty parků a krajináři jsou však velmi těžko vysledovatelné.

Závěr

Přestože je možné naleznout řadu dalších ukázek, je i z výše uvedených příkladů a momentů patrné, že domácí krajinářská tvorba byla v závěru 18. a na počátku 19. století výrazně inspirována trendy britskými, německými a francouzskými, ať už se jednalo o takové záležitosti, které se týkají kulturního transferu, nebo ty, při nichž šlo o výměnu nejrůznějších vědeckých a odborných poznatků. Pokud bychom měli na závěr shrnout problematiku zahraničních vlivů při vytváření nejstarších krajinářských parků v českých zemích, lze zopakovat, že zakládání krajinářských parků v českých zemích vycházelo z obecnějšího evropského vývoje, a zejména pak vlivů zprostředkovaných

*případně i dramatem Il pastor fido od Giovanniho Battisty Guariniho. John Martin ROBINSON, *Temples of Delight. Stowe Landscape Gardens*, London 1994, s. 26.*

58 Roli těchto malířů zdůrazňuje práce Matteo VERCELLONI – Virgilio VERCELLONI – Paola GALLO, *Inventing the Garden*, Los Angeles 2010, s. 99.

59 Roli Kenta jako malíře se věnuje práce Michael I. WILSON, *William Kent. Architect, Designer, Painter, Gardener 1685–1748*, London 1984.

Velkou Británií, Svatou říší římskou a Francií. S tím se však pojí jedna zajímavá záležitost: Z předchozích stránek totiž vyplývá, že kulturní a vědecký transfer mezi českými zeměmi a Evropou procházel často určitými zákrutami. Velmi výrazně to lze (i vzhledem ke geografické blízkosti) vidět u Svaté říše římské, která nám mnohdy zprostředkovala vlivy britské (popřípadě francouzské).⁶⁰ Dokládají to ostatně cesty hraběte Czernina (příp. i Mittrowského, který v Říši viděl i tehdy módní zahrady a parky) a knížete Liechtensteina, stejně jako Hirschfeldovy práce.

Zastavme se však u jednotlivých prostředků kulturního a vědeckého transferu, mezi něž patří zahraniční cesty, literatura (ať už jakéhokoliv druhu), osvícenská filozofie a malířství a které si zaslouží patřičné vyhodnocení. U těchto oblastí totiž vidíme různou míru důležitosti v procesu vytváření nejstarších krajinářských parků na našem území. I když zahraniční cesty představují významný zdroj inspirace a mnohdy sehrály klíčovou roli v souvislosti se zrodem ideje založit krajinářský park, vidíme, že se realizace těchto projektů neobešla bez jiných inspiračních zdrojů. Dokládá to například Jan Rudolf Czernin z Chudenic, který park v Krásném Dvoře založil po návratu z cesty po zahraničí, nicméně i tak byl odkázán na dobovou literaturu, díky níž celou koncepci parku obohatil (mimo jiné o drobnou architekturu). Také v jiných případech, kdy zahraniční cesty sloužily s největší pravděpodobností jako zdroj inspirace pro vytváření krajinářských parků, třebaže nemusely být přímo hybným momentem, který jednotlivé aristokraty přiměl k jejich založení, vidíme, že jejich tvůrci vycházeli velmi často ze znalosti tendencí, které byly známy mimo jiné díky literatuře. V tomto případě lze tudíž poznamenat, že zahraniční cesty, ať už aristokratů, nebo například jejich zahradníků, bývaly zpravidla jenom jedním z přítomných vlivů, které byly při vytváření prvních krajinářských vlivů vzaty potaz.

V tomto ohledu je zapotřebí naopak vyzdvihnout důležitost zejména odborné literatury, která představovala známé projekty, poskytovala inspiraci pro návrhy zahradní architektury, seznamovala s teorií krajinářské tvorby a zároveň vytvářela povědomí o jejích obecnějších trendech. Mezi inspirativní se řadily práce z britského prostředí (například díla Williama Chamberse), Francie (*Jardins anglo-chinois à la mode* Georgese-Louise Le Rougeho), z oblasti dnešního Německa pak *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und Besitzer von Landgütern*, v teoretické rovině pak publikace Christiana Caye Lorenze Hirschfelda *Theorie der Gartenkunst*. O významu této kategorie svědčí fakt, že ovlivnění literaturou můžeme nalézt v řadě případů, kde cestování patrně inspiračním zdrojem při vytváření parků nebylo.

60 Roli Svaté říše římské v procesu transferu vlivů mezi Británií a českými zeměmi vyzdvihuje i M. KRUMMHOLZ, *Buquoysské Nové Hrady*, s. 21.

Podstatnou roli při vytváření krajinářských parků závěru 18. století sehrály i myšlenky osvícenství. Třebaže ve většině případů nalezneme pouze obecný vliv osvícenství a osvícenských idejí, existují i konkrétní příklady odkazů na osvícenské filozofy (tumba Mikuláše Salma v Rájci nad Svitavou po vzoru Rousseauova hrobu). Vrátime-li se však k obecným vlivům, sluší se ještě jednou zmínit úlohu krásné literatury a malířství, které obecně měly vliv na zrod konceptu krajinářských parků, třebaže jsou konkrétní vlivy na jednotlivé parky velmi těžko vysledovatelné.

Právě poslední věta prozrazuje jednu věc: Navzdory známým či nedávno objeveným liniím a vazbám na zahraniční prostředí, jež byly představeny i v této studii, existuje stále řada stránek kulturního a vědeckého transferu mezi českými zeměmi a Evropou, jež se odráží také v podobě našich krajinářských parků a které doposud čekají na své objevení dalšími badateli. Před nimi se také naskytá celá řada možností, jelikož vytváření krajinářských parků v některých případech nepředstavovalo jediné projekty aristokratů inspirované zahraničními trendy. Je totiž zapotřebí uvědomit si, že se v komponované krajině nenacházela pouze drobná zahradní architektura, ale například i samotná šlechtická sídla, jež byla součástí celku a jejichž výzkum by o zahraničních vazbách představených na předchozích stránkách mohl prozradit další zajímavé informace.

Autor | Author

Filip Binder

Historický ústav

Akademie věd České republiky, v. v. i.

Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

Česká republika

binder@hiu.cas.cz

ORCID 0000-0001-7443-8361

PhDr. Filip Binder (* 1991) je absolventem historie a archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (2017), na níž pokračuje v doktorském studiu českých dějin (téma disertační práce: Česká a rakouská šlechta a romantismus). Od roku 2020 je zaměstnán v Historickém ústavu Akademie věd České republiky, kde je členem Oddělení moderních kulturních a sociálních dějin. Absolvoval zahraniční stáže v Rakousku, Německu a Velké Británii. Zabývá se především dějinami aristokracie v 18. a 19. století, aristokratickými sídly a dějinami cestování. Je autorem publikace pojednávající o cestování šlechty v době osvícenství a počátků romantismu.

Summary

Cultural and Specific Transfer between Czech Lands and Europe on the Example of our Oldest Landscape Parks and their Creators

The topic of the paper was the issue of cultural and scientific transfer between the Czech lands and Europe, which was reflected in the form of the oldest landscape parks in the Czech lands. The paper shows that some of the most important parks established in our territory were influenced by travel. Although the role of British journeys was highlighted in the past, during which the creators of future parks were to be introduced to new concepts of landscape design, the text shows that the environment of the Holy Roman Empire, for example, was also inspirational. This was true for the work of Jan Rudolf Czernin of Chudenice, who viewed gardens in the Empire according to British trends, Alois I. Josef of Liechtenstein, who focused on forestry reforms, which he, as an enlightened aristocrat, applied to the gardens in the Lednice-Valtice area, or Jan Nepomuk Mittrowski, who focused on natural sciences. Similarly, we can find a botanical and dendrological expedition to North America initiated by Liechtenstein and trips abroad by some gardeners, which confirmed that the establishment of landscape parks was also an application of knowledge from botany or dendrology. Last but not least, the journeys of artists and builders can also be found.

Literature, which can often be seen as a reference work, also played an important role. Thanks to it, knowledge of projects in France and Great Britain, which inspired the creation of small park buildings (e.g. in Vlašim), spread to the Czech lands. An important role was also played by expert works that made it possible to apply the ideas of garden art theorists in Central Europe, as well as the writings of some Enlightenment philosophers, whose traces can also be found in our parks (e.g. the tumulus of Nicholas of Salm in Rájec nad Svitavou inspired by Rousseau's island in Ermenonville).